

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Войнов Олександр Володимирович

УДК 130.11:141.32

ЧЕСТЬ ЯК ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник -

доктор філософських наук, професор
Хамітов Назіп Віленович,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України, провідний
науковий співробітник.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Степаненко Ірина Володимирівна,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділу інтернаціоналізації
вищої освіти;

кандидат філософських наук, доцент
Препотенська Марина Петрівна,
Національний технічний університет
України «КПІ», доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 6 жовтня 2015 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 4 вересня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Честь – одна з найдавніших категорій людського буття та свідомості. Тим не менше, феномен честі до останнього часу не отримав достатньо ясного трактування, причиною чого є суперечливість проявів даного феномену, адже дії, пов'язані з уявленнями про честь, можуть бути причиною як високих моральних ідеалів, так і найжорстокіших проявів поведінки.

Важливість даного дослідження зумовлюється тим, що моральний релятивізм останніх десятиліть призвів до деформації і руйнації духовних основ суспільства, до зведення в культ суто матеріальних цінностей і втрати відчуття національної єдності та самоідентифікації. Значущість честі в бутті сучасної людини деактуалізується, поступаючись місцем економічним показникам, коли міра успіху та навіть повноти життя оцінюються лише мірою багатства.

Такі деструктивні процеси зачепили, на жаль, усі верстви суспільства, проникли у сфери освіти, армію, органи державної влади, спричинивши гостру необхідність відродження культури честі на якісно новій основі та необхідність комплексного дослідження природи й метаморфоз особистих і громадянських чеснот.

При цьому суспільно-політична та духовна ситуація, що склалася в Україні останнім часом, актуалізує зростання інтересу до глибинного аналізу феномену честі та його екзистенціальних вимірів в людському бутті, а необхідність виховання почуття особистісної і національної гідності як основи особистісної і державної цілісності спричинює глибинну потребу у відродженні духовних цінностей – серед яких честь займає надзвичайно важливе місце.

Дослідженню підлягають філософсько-антропологічні аспекти честі, яка розглядається в її екзистенціальних та світоглядно-аксіологічних виявах як одна з духовних основ продуктивної людської діяльності; все це робить тему дослідження напрочуд актуальною.

Тематизація феномену честі не є новою для філософських досліджень. Тим не менше, честь як феномен людського буття, в силу суперечливості й, відповідно, полісемантичності значень, досить важко піддавалася чіткому визначенню і опису, і традиційно співвідносилася з категоріями гідності і шляхетності. На важливість культури честі вказували багато мислителів: від Конфуція і Сократа до сучасних дослідників, таких як Р.Нісбетт і Ф.Фукуяма. Так, наприклад, Конфуцій докладно розробляє опис властивостей благородної людини, намагаючись описати феномен, який пізніше отримує назву «людини честі». Сократ розглядає честь як окрему властивість душі та основу громадянських чеснот, Платон відносить походження честі до світу вічних ідей, а Аристотель досліджує можливість виховання честі. Саме Аристотель, описуючи якості благородної людини, закладає «кодекс честі» давньогрецького суспільства. Велику увагу етиці честі приділяли кініки і стоїки, зокрема Діоген Синопський, Луцій Сенека.

У добу Середньовіччя офіційна філософська думка була цілком пов'язана з християнськими чеснотами, які не містили в собі поняття честі, а трактували

лише її християнський аналог – благочестя, що розглядало людину лише як судину божественної благодаті. Але в цей час у сфері нецерковних відносин активно розвивається культура честі, котра згодом стане зразком для наступних епох. В епоху Відродження честь все сильніше пов'язується з жагою слави, як, наприклад, у міркуваннях Н.Макіавеллі. Розуміння честі як гідності зразкового громадянина правової держави найбільшим чином проявилось в договірних теоріях Т.Гоббса, Г.Гроція, Ж.Ж. Руссо, де категорія честі пов'язується з правилами і обов'язками громадян. Кардинально в іншому руслі демонструє поняття про честь протестантизм: так, М.Вебер показує, що в розумінні честі на чільне місце треба ставити ділові якості і діловий успіх як показник божественної обраності. В епоху ж Нового часу лицарське розуміння честі взагалі відсувається на периферію морального життя.

Г.В.Ф. Гегель та А.Шопенгауер актуалізують різні аспекти проявлення феномену честі в бутті людини. Так, Г.В.Ф. Гегель вказує, що боротьба за визнання внутрішньої гідності на межі життя і смерті визначає самосвідомість панів і рабів, а А.Шопенгауер усвідомлює лицарську честь як вираз інтелектуально-моральної обмеженості і не-людяності.

Лицарське розуміння честі через переосмислення принципу індивідуальної честі як торжества індивідуальної волі до могутності спробував відродити Ф.Ніцше, тим самим віддавши перевагу розумінню честі як примату елітаризму над егалітаризмом. Християнське розуміння честі, на думку Ф.Ніцше, принизило «честь сильного». Натомість М.Бердяєв розглядає справжню честь як «дотримання в людині образу і подоби Божої», який не повинен бути принижений.

У той же час Й.Гейзінга вважає, що честь є багато в чому вигаданим етичним ідеалом, яким історики невдало намагаються пояснити суспільний розвиток. У праці «Культура честі» Р.Нісбетт, досліджуючи соціальні та історичні умови, в яких виникають культури честі, демонструє, що відносини честі – необхідна умова захисту свого життя і майна в умовах безправ'я. Ф.Фукуяма вважає поняття честі основою соціальних відносин і однією з основних рушійних сил людини і суспільства, визначаючи почуття честі як джерело громадянських чеснот і соціальних проблем. Ю.Лотман також виявив увагу до проблем честі, досліджуючи значення термінів «честь» і «слава» у світських текстах київського періоду, вказуючи на їх різне значення, а також розглядає дуель як інститут корпоративної честі. А.Гусейнов зазначає, що ставлення людини до своїх дій з точки зору честі не є вищою формою прояву свідомості і моральності мотивів. Особливий інтерес до дослідження честі виявляла М.Оссовська, займаючись проблемами метаетики, психології моралі й соціології моралі.

Теоретичний потенціал робіт М.Шелера є передумовою цілісного філософсько-антропологічного дослідження феномена честі.

Для аналізу значення феномена честі у бутті людини важливими є напрацювання Київської світоглядно-антропологічної школи, що була започаткована В.Шинкаруком. Актуальними в контексті дослідження

виявилися розробки таких дослідників як І.Бичко, Г.Коваadlo, Т.Розова та інших.

Осмисленню природи честі сприяють підходи В.Табачковського щодо єдності есенціального та екзистенціального в людському бутті. В контексті дослідження честі евристично цінною виявилася концепція екзистенціальних вимірів буття людини, запропонована Н.Хамітовим; в цьому колі перебувають дослідження українських та зарубіжних філософів Л.Гармаш, С.Крилової, С.Міневої, М.Препотенської та інших.

Важливі теоретичні передумови осмислення проблематики честі маємо в працях сучасних українських науковців із соціальної філософії, філософії освіти, філософії культури, історії філософії (В.Андрущенко, Н.Адаменко, Є.Більченко, Т.Жижко, Г.Ільїна, Я.Любовий, Н.Мозгова, Л.Панченко та інші).

Для осягнення феномену честі значущими є світоглядні й методологічні підходи таких українських фахівців у галузях філософської антропології, етики, естетики як В. Жулай, О.Кузь, В. Малахов, І. Степаненко, К.Фоменко, О.Шинкаренко та інші.

Різноманітність та суперечливість підходів до осмислення феномену честі у світовій філософській думці зумовлюють необхідність подальшого системного та комплексного філософсько-антропологічного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах науково-дослідної роботи кафедри філософської антропології Інституту філософської освіти та науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова й безпосередньо пов'язане з темою «Актуальні проблеми філософської антропології», науковий напрям – «Дослідження проблем гуманітарних наук», що входять до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, який був затверджений Вченою радою університету (протокол № 5 від 28 грудня 2006 року). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 29 січня 2015 року).

Метою дослідження є аналіз честі як феномену людського буття, розкриття механізмів та особливостей формування уявлень про честь, дослідження впливу феномену честі на життя людини та соціуму.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- провести аналіз літературних джерел з теми дисертаційного дослідження;
- обрати методологічні та світоглядні засади дослідження;
- визначити основні поняття та сформулювати базові гіпотези дослідження;
- проаналізувати феномен честі як інтегруючий чинник інтелектуальної еволюції людини;
- дослідити честь як умову гармонізації соціального буття людини;

- проаналізувати феномен честі в координатах формально-логічного підходу та метаантропології як філософії буденного, граничного і метаграничного буття людини;
- дослідити характер відносин між світом честі та його протилежністю;
- провести аналіз честі і не-честі як основ двох різних типів духовності і соціального лідерства.

Об'єктом виступає людське буття в його екзистенціально-комунікативних проявах.

Предметом дослідження є сукупність чинників актуалізації й деактуалізації честі як явища людського буття.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі передусім було застосовано методологію компаративного аналізу та герменевтичного підходу. Методологічно цінними для роботи виступили дедуктивний та індуктивний методи, екзистенціальний та філософсько-антропологічний аналіз.

У межах дослідження був задіяний підхід Ф.Фукуями, згідно з яким честь є проявом бажань бути визнаним вище іншого і рівним до іншого (мегалотимії та ізотимії), що є рушійною силою історичного процесу.

Для осягнення феномену честі важливим виступає запропоноване Р.Нісбеттом розуміння витоків культури честі як соціальних умов обмеження ресурсів, загрози життю та безправ'я. Філософсько-антропологічна розробка феномену честі спирається і на дослідження В.Бейтса про роль протиріч нервових сигналів мозку для функціонування тілесності людини.

Дослідження використовує аналіз К.Ясперсом ролі граничних ситуацій для розвитку особистості.

Цінним виявився методологічний потенціал філософії статі, зокрема філософського осмислення О.Вейнінгером особливостей чоловіка та жінки.

Евристично продуктивним в осмисленні феномену честі став підхід пізнього М.Шелера до метаантропології як метафізики актів трансцендування та його розгортання в проекті метаантропології Н.Хамітова, заснованого на структурації людського буття на буденний, граничний та метаграничний виміри; на цій основі був здійснений компаративний аналіз екзистенціальних особливостей честі у даних вимірах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає передусім у тому, що честь як феномен людського буття розглянуто в контексті усвідомлення цілісності нейрофізіологічних, психологічних та екзистенціальних станів людини.

Обґрунтовується положення, що честь являє собою екзистенціальний стан інтеграції буття людини, що є каталізатором сили духу та єднання з цілісністю універсуму, але має докорінні відмінності у буденному, граничному та метаграничному вимірах людського буття, що веде до різних проявів честі у цих вимірах, а також уявлень про неї.

Наукова новизна дослідження конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше в українській філософській антропології:

- честь осмислено як стан цілісності, що досягається на межі життя і смерті, який дозволяє також набувати надчуттєвості; це дозволяє визначити честь як особливий стан внутрішньої цілісності, що досягається завдяки гармонізації існування і сутності людини. Такий стан є фактором, що збільшує силу духу, зумовлюючи внутрішню узгодженість всіх елементів і функцій тілесності, психіки та екзистенції людини, а також єднання з порядком навколишнього середовища;

- на основі застосування методології метаантропології до розв'язання протиріч у поглядах на феномен честі репрезентовано усвідомлення й переживання феномену честі у вимірах буденного, граничного та метаграничного буття людини; в цьому контексті розглянуті феномени буденної честі, граничної честі, що зазвичай породжує феномен помсти, та метаграничної честі, яка осмислюється за допомогою когнітивної метафори «океанічна честь» і визначається як поєднання особистості з цілісністю універсуму;

- доведено, що «культура честі» (термін Річарда Нісбетта) проходить еволюційні трансформації, формуючись від найбільш архаїчних її стадій у примітивних культурах і переходячи до удосконалених форм у найбільш розвинених культурах, перетворюючись на різновид духовного шляху, в якому цінність сили духу і цілісності особистості стоїть вище за життя;

- продемонстровано, що еволюція відносин честі породжує феномен поваги цілісності і сили духу, а відтак і особистості; показано, як у процесі еволюції відносин люди честі стали з повагою ставитися до переможеного, якщо він проявив цілісність, гідність і відвагу під час бою, що стало причиною взаємної поваги у світі честі, джерелом етикету, етики та військової демократії, «культури рівності гідностей»;

- показано, що честь є не лише індивідуальним феноменом, а й комунікативним: як феномен виникнення гармонізації і узгодженості членів групи, феномен колективної честі породжує колективну силу духу, силу дії і впливу, що дозволяє виділити поняття честі групи (сім'ї, роду, військового підрозділу, військової спільноти), який виникає і починає відстежуватися у зв'язку з тим, що здобич, слава і загроза загибелі діляться на всіх членів групи; таким чином, доведено, що честь є інтегруючим фактором як для індивідуальної, так і для соціальної еволюції людини;

- запропоновано термін «не-честь», який визначає існування людей, що знаходяться поза станом честі. Буття людей не-честі, в свою чергу, складається з буття людей що мали честь, але втратили її (стан безчестя), а також буття людей, що ніколи не досягали стану океанічної честі;

- обґрунтовано, що система добору в суспільстві не-честі створює середовище брехні, яке підіймає вгору ієрархічної драбини соціального становища найбільш дволиких і брехливих, людей, що добре вміють маніпулювати, є корисливими, егоїстичними і боягузливими; завдячуючи цьому суспільство і людство в цілому отримують лідерів з вузькоегоїстичними інтересами, які є досконалыми маніпуляторами, що живляться страхами і жадібністю; доведено, що «культура честі» – це середовище, в якому вгору

підіймаються справжні лідери – ті, хто є безкорисливими, зневажають небезпеку і мають внутрішню цілісність, чесність, гідність і честь.

Удосконалені та уточнені наступні положення:

- відмінності в розумінні честі можуть розглядатися як розходження між мужнім і жіночним сприйняттям; мужнє сприйняття постає як більш сконцентроване на сутнісних проявах, а жіночне – як таке, що робить акцент на проявах зовнішніх;

- на основі положень філософії статі показано, що так само, як недостатня вираженість мужніх якостей чоловіка веде до змушнення жінки, слабкість, демонстрована правителем, веде до активізації мужніх якостей народу, але ці якості ще далекі від культури честі, тому мають характер свавілля, руйнувань і розгулу, несучи повстання і революції, які не приносять нового, більш високого рівня культури;

- походження феномену честі розглянуто в контексті біологічної антропології у ході спеціалізації різних популяцій первісних людей на різних видах діяльності (мисливстві та збиральництві) і розвитку відповідних якостей інтелектуальної діяльності; поєднання спеціалізованих якостей: ситуативного мислення у мисливців та зберігання образів у збиральницьких груп, – утворює здатність до оперування образами – абстрактного мислення.

Отримали подальший розвиток такі ідеї та положення:

- світ честі є витокom автентичності особистості і самовизначення соціумів, на відміну від світу не-честі, який є джерелом поклоніння окремим явищам та зовнішнім сутностям, що є формою втрати себе, а разом з цим і автентичності;

- з точки зору еволюції відносин честі, держава є формою охорони, впорядкування і централізації військово-кочовими племенами збиральницько-землеробних спільнот людей, а також форми їх синтезу і постійного взаємного генетичного і культурного запліднення;

- риси характеру, які формуються у культурі честі, зумовлюють стійкість державної системи до зовнішнього та внутрішнього деструктивного впливу, у тому числі дозволяють утримувати державні системи від корупції.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у проведенні цілісного філософського дослідження честі в її соціокультурних аспектах на основі метаантропології, що відкриває можливість подальшого поглибленого вивчення екзистенціальних трансформацій людської сутності.

Результати дослідження можуть сприяти відродженню етичності, почуття національної гідності, державності в сучасній Україні, формуванню сучасної державно-політичної еліти та її ефективної взаємодії з народом України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, висновки та методологічні напрацювання, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані при розробці державної політики у галузі культури і освіти, кадрової політики при формуванні державного апарату України, а також у навчальному процесі: у викладанні курсів філософської антропології, соціальної філософії, філософії культури, етики, різноманітних спецкурсів з гуманітарних і соціальних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням, висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно. Статті, опубліковані за темою кандидатської дисертації, написані без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на щорічній науковій конференції «Філософські читання імені Івана Бойченка» (Київ, 2011); міжнародній науковій конференції Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Дні науки філософського факультету – 2012» (Київ, 2012); щорічній звітно-науковій конференції викладачів, аспірантів та докторантів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, 2012). Результати дисертаційної роботи обговорювалися на методологічних семінарах та засіданнях кафедри філософської антропології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, 2012, 2013, 2014, 2015), а також на методологічних семінарах Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України «Філософія, екзистенція, комунікація» та «Філософська антропологія як метаантропологія» (Київ, 2011, 2012, 2014, 2015).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено в семи наукових публікаціях, чотири з яких надруковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України для філософських наук, одна – в періодичному спеціалізованому зарубіжному виданні (Російська Федерація), а також дві – у збірках матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Структура дисертаційної роботи зумовлена її метою та сформульованими завданнями і відображає специфіку предмета та логіку розкриття теми. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають у себе вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 241 сторінка, з них 220 сторінок основного тексту. Список використаної літератури становить 21 сторінку і налічує 262 найменувань, з них 20 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їх апробації.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні основи дослідження» – визначаються основні поняття дослідження, розв'язується проблема його методології, а також формулюється робоча гіпотеза.

У **першому підрозділі** – «Джерельна база дослідження» – проводиться аналіз підходів зарубіжних та українських авторів, які розглядали феномен честі та запропонували евристично цінні теоретичні стратегії для його дослідження. Розкрито зміст і значення підходів М.Бердяєва, Ф.Ніцше, Ф.Фукуями, Р.Нісбетта, який запровадив поняття «культура честі».

У другому підрозділі – «Методологічні та світоглядні основи дослідження честі» – проводиться аналіз екзистенціалізму і метаантропології як методів дослідження буденних та граничних станів людини. В рамках цього аналізу розглянуто підходи К.Ясперса, особливо його поняття «межова ситуація», яке є надзвичайно важливим для усвідомлення екзистенціальних витоків феномену честі. Філософія екзистенціалізму розглядає людський світ за допомогою таких понять, як межова ситуація, справжність, страх, свобода, відповідальність і, власне, екзистенція, які є надзвичайно важливими для формування честі в структурі світогляду та світовідношення. Зазначається, що екзистенціальний досвід, який формує феномен честі, є основою того існування, яке можна означити як «шлях честі».

Основою методологічного підходу метаантропології є встановлення цілісної картини людини і її гармонії зі світом, а також пошуку перспектив людини і людської цивілізації. У рамках даної роботи метаантропологія розглядається як вчення про межі буття людини, його екзистенціальні виміри, умови комунікації в цих вимірах і архетипічні основи культури. Дослідження архетипічних основ культури включає підходи філософії статі. У ролі детально розробленої метаантропологічної методології для дослідження феномену честі продуктивною виявилася теорія буденного, граничного і метаграничного вимірів буття людини. Це дозволило здійснити компаративний аналіз екзистенціальних особливостей честі у вказаних вимірах.

У третьому підрозділі – «Базові гіпотези дослідження» – запропоновано основні визначення та сформульовано гіпотези щодо природи та виникнення феномену честі. Феномен честі є складним поняттям, яке в лексичному значенні має як мінімум чотири різні трактування. Деякі з існуючих трактувань феномену честі вступають у протиріччя один з одним, що призводить до необхідності інтегруючого підходу до вивчення даного феномену.

Люди, які завдяки своїм внутрішнім якостям постійно перемагали в бою, мали більше шансів залишити потомство, до того ж, більш численне і забезпечене матеріально. У спадщину передавалося не тільки і не стільки майно, здобуте в результаті успішних військових операцій і переділів, скільки світосприйняття, моральні цінності і генетична схильність до внутрішньої цілісності, деякі особливості якостей мозку. Подібний процес закріплював особливе соціальне становище у військовому співтоваристві не стільки за окремими особистостями, скільки за цілими династіями постійно виживаючих і успішно воюючих людей. Таких людей і такі династії відрізняла одна особлива риса – прагнення зберігати внутрішню цілісність, несуперечливість. Ця риса простежувалася в моральних підвалинах і поведінці обраних династій, виражалася в особливо стійкій самоповазі й гідності особистості і називалася честю.

Оскільки відносини честі зароджувалися незмінно в середовищі кочових і воюючих етносів, вони пов'язані із суттю відносин, які при цьому виникали. Для захисту себе, свого майна і своєї сім'ї в умовах відсутності зовнішнього захисту, люди шукали джерела сили, зокрема сили духу. За інших рівних умов,

у відкритій боротьбі перемагали люди з найбільш вираженою силою духу, яка була результатом усвідомлення й переживання честі як особливого стану внутрішньої цілісності, що досягається завдяки гармонізації сутності й існування людини і зумовлює внутрішню узгодженість усіх проявів буття людини.

У другому розділі **«Чесць як інтегруючий чинник буття людини»** – проведено аналіз впливу феномену честі на інтелектуальну та соціальну еволюцію людства.

Перший підрозділ – «Чесць як інтегруючий феномен інтелектуальної еволюції людини» – присвячений дослідженню виникнення світу честі в контексті біологічної антропології і формування особливих якостей мислення, що виникли в результаті поділу різних первісних людських популяцій з подальшим їх перетином у ході природного селективного процесу.

Спеціалізація кочових і осілих популяцій людей на різних видах ресурсів збільшувала також спеціалізацію і вираженість відповідних якостей мислення. Кочовим людям властиве розвинене ситуативне мислення, в той час як для осілих етносів більш характерна розвинена пам'ять. Тривала селекція всередині кожної з популяцій закріплює відповідні якості, а періодичне сполучення популяцій дає нові поєднання спеціалізованих якостей, що могло давати їх різні сумісні прояви.

Інтеграція якостей мислення кочових і осілих племен породжувала індивідів, яким притаманна розвинена здатність як до ситуативного мислення, так і до запам'ятовування. Показано, що саме поєднання здатності до оперування образами та абстрактного мислення формує цілісний і рекомбінативний тип інтелекту, характерний для представників світу честі.

У другому підрозділі – **«Чесць як умова інтеграції соціального буття людини»** – проводиться дослідження генези культури аристократизму, а разом з нею і культури честі. Військово-кочові племена, здійснюючи наскоки на осілі території, збільшували своє майно за рахунок грабунку. Пізніше ці наскоки перетворилися на більш стійкі відносини – обкладання даниною осілих племен. Оскільки осілі зони стали джерелом постійного прибутку кочових племен, виникла конкуренція кочових племен за обкладання даниною осілих територій. Завдяки цьому кочові племена стали охороняти осілі території від інших кочівників, визначаючи охоронювані кордони. В кінцевому підсумку кочівникам було зручніше селитися в осілих зонах для постійної охорони кордонів обкладених даниною територій. Таке осідання кочівників призводило до виникнення держави з властивими їй оподаткуванням, армією і охоронюваними кордонами.

Військові племена, маючи ієрархію, централізацію, а також внутрішні правила підпорядкування і вирішення внутрішніх суперечностей (які пізніше перетворилися на етикет і етику), мали також прагнення підпорядкувати і впорядкувати стосунки між членами підлеглого співтовариства збирачів-землеробів. Це призвело до виникнення монополії на насильство всередині держави і до вирішення внутрішніх протиріч між членами нижнього

співтовариства згідно з поняттям військових людей (згідно з етикою), що стало джерелом зародження судової системи.

У середовищі військових аристократів чесність як наслідок честі вважалася невід'ємною рисою належності до вищого суспільства. Слово аристократа, як правило, мало найвищу ціну, а його недотримання призводило до втрати честі, втрати належності до привілейованої спільноти. Саме тому державним апаратам, які формувалися традиційно з аристократів, притаманна резистентність до корупції і користюлюбства.

У третьому розділі – **«Феномени честі та не-честі в бутті людини: формально-логічний та метаантропологічний підходи»** – проведено аналіз феномену честі в контексті законів класичної формальної логіки, досліджуються проблеми, що виникають у ході формально-логічного підходу до честі й концептуалізуються шляхи вирішення проблем цього підходу за допомогою метаантропологічної методології.

У першому підрозділі – **«Формально-логічний та метаантропологічний підходи до аналізу феномену честі»** – досліджуються проблеми формально-логічного поділу множини за ознакою честі та проводиться розгляд честі як феномену, що проходить певні еволюційні стадії в буденному, граничному і метаграничному бутті людини.

Логіка честі поділяє світ людських відносин на світи відносин честі і не-честі. Такий поділ відбувається відповідно до логічного закону поділу понять шляхом взаємного заперечення за однією з ознак, яка називається підставою поділу. Це несе в собі деякі проблеми, пов'язані з об'єктивністю такого поділу. По-перше, немає підстав говорити про цілісність людського мозку або людської сутності і існування як про дискретний стан. Найімовірніше, мова йде про деякий перехід кількісних змін у якісні. Тому поділ за ознакою честі не може підпорядковуватися формальному логічному закону виключеного третього.

По-друге, слід зазначити, що такий поділ на людей честі і не-честі на практиці відбувається за деякими зовнішніми ознаками. Саме це вже несе в собі глибокі внутрішні суперечності. Метаантропологічне дослідження честі приводить до висновку, що честь – це внутрішній стан, який лише опосередковано проявляється у зовнішніх формах.

По-третє, формально-логічний поділ на світ честі і не-честі потребує ознаки, за якою людина, що перебуває у світі честі, переходить у світ не-честі, і навпаки. Такий поділ приводить до формальної ознаки, якою є «образа». Але образа як ознака належності або неналежності до класу честі є проблемним критерієм. Постає запитання: що є образою, а що нею не є? Тут стає зрозумілим, що це залежить від конкретної людини – образилася вона чи ні. Таким чином, критерій образи не спрацьовує і відсилає знову до внутрішнього світу людини, до її цілісності і внутрішньої узгодженості.

Метаантропологічний підхід дозволяє зробити висновок, що стан честі залежить від внутрішньої цілісності. Честь же як цілісність формує суворий внутрішній порядок. Завдяки такому визначенню стає очевидним, що честь не можна забрати. Вона не залежить від поведінки інших людей і їх думки про визначену людину.

Таким чином, метаантропологічний підхід дає змогу вирішити проблеми формально-логічного підходу шляхом поділу уявлень про честь на світ буденної честі, що формує уявлення про честь лише за зовнішніми атрибутами, світ граничної честі, що є переходом від зовнішнього сприйняття до сутнісних проявів честі, і світ метаграничної честі, що відповідає сутнісним проявам людської цілісності.

У другому підрозділі – **«Несиметричність відносин світу честі і нечесті»** – на основі формально-логічного і метаантропологічного підходу досліджується внутрішній сенс і природа світу честі.

Логічна операція поділу однієї множини на дві підмножини є наслідком взаємного заперечення утворених підмножин. Практика утворення суспільства честі і нечесті робить очевидним, що таке взаємне заперечення утворює несиметричність відносин, а також взаємне тяжіння, або взаємний потяг двох множин. Саме в результаті такого взаємного потягу відбувається сполучення двох множин у єдине утворення, яке має назву держави. Усвідомлення поділу світу людських відносин на світ честі і світ нечесті надає можливість простежити характер відносин і взаємодії між цими двома різними вимірами, які, з одного боку, розвиваються незалежно один від одного у буденному і метаграничному бутті, але з іншого – не тільки взаємодіють, а й безперервно впливають один на одного і навіть визначають деякі риси один одного у бутті граничному.

Третій підрозділ – «Честь і нечесть: екзистенціальні основи двох типів духовності та соціального лідерства» – присвячений осмисленню феноменів честі і нечесті як факторів, що формують два типи духовності і відповідні їм два типи соціального лідерства.

Здійснюється філософсько-антропологічний аналіз релігійних культур і, відповідно, типів духовного досвіду за допомогою поділу усіх релігій на дві великі гілки: анімістичну і медитативну, що є критичним уточненням відомої класифікації М.Малерба, який поділяє релігії за походженням на шаманістичні та анімістичні. Духовний досвід, що має анімістичну генезу, пов'язаний з руйнуванням цілісності людини, в той час як медитативні практики посилюють гармонізованість і цільність людської сутності.

Дослідження походження культур буддизму, конфуціанства і даосизму з первісних релігійних культур, а також поява ісламу і християнства з культури юдаїзму, що несе деякі анімістичні риси, дозволяє спостерігати еволюцію цілісності світогляду релігій, що поступово відкидає анімістичне коріння.

Проаналізовані духовні причини деактуалізації культури честі. Однією з таких причин є торжество світу буденності та його цінностей, зумовлене відсутністю граничних ситуацій і пов'язаних з ними переживаннями екзистенціального досвіду, який приводить до актуалізації стану честі. Іншою важливою причиною деградації культури честі, є те, що культура честі не перетворилася на стійкий духовний шлях, який набув рис релігії, через відсутність пророків, пророцтв і писань, які пов'язували б феномен честі з волею Бога або універсуму.

Культура честі, що своїм корінням сягає відносин військової аристократії, задає особливі правила внутрішніх відносин, а разом з цим – особливу систему внутрішнього добору. Це середовище внутрішнього добору є найважливішим інструментом, який дозволяє рухатися вгору в системі соціальної ієрархії лише людям з певними якостями, а людям з протилежними якостями опускатися на низи аристократичного суспільства.

Система добору в культурі не-честі, навпаки, створює середовище брехні, яке підіймає вгору найбільш хитрих, дволиких і брехливих, людей, що добре вміють маніпулювати, є корисливими, егоїстичними і боягузливими. Завдяки цьому доборові суспільство і людство в цілому отримує лідерів, які проваджені вузькоегоїстичними інтересами, є досконалими лицедіями, що живляться страхами і жадібністю.

Окреслюється можливість розвитку культури океанічної честі, заснованої на цінностях метаграницного буття.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз підходів авторів, які розглядали феномен честі свідчить, що поділ духовної природи людини на бажуючу, тимосну та розумну, запропонований Платоном, з тими чи іншими варіаціями зберігається до теперішнього часу. Різні філософи минулого і сьогодення продовжують виділяти та розглядати один або декілька з даних проявів природи людини як підстави її поведінки, в тому числі такі, що визначають прояви честі чи безчестя. Проте, різноманітність та суперечливість підходів до осмислення феномену честі у світовій філософській думці демонструє необхідність подальшого системного та комплексного філософсько-антропологічного дослідження даного феномену.

2. Честь є одним з феноменів, що мають безпосереднє відношення до екзистенціального досвіду. Почуття честі виникає як результат межових ситуацій, коли людина опиняється перед обличчям смерті. Саме тоді світ виявляється для людини інтимно близьким, відкриваючи екзистенціальний досвід, або навіть екзистенціальне осяяння, що здатне активізувати інтуїцію та екстрасенсорні здібності. Справжність, що виникає в результаті переживання межових ситуацій, є екзистенціальним буттям, способом вияву глибинної індивідуальності, самості особистості, на противагу впливу буденного життя, який спотворює індивідуальність. Це дозволяє використовувати методологію метаантропології як філософію буденного, граничного і метаграницного буття людини для дослідження феномену честі.

3. Стан суперечливості або несуперечливості нервових імпульсів мозку людини впливає на функції організму, зокрема, на спритність, координацію, силу і витривалість у бою. Честь є особливим станом внутрішньої цілісності, чинником, що збільшує силу духу і зумовлює внутрішню узгодженість усіх елементів і функцій тілесності, психіки та екзистенції людини. Честь пов'язана з сутністю людини і природою Абсолюту, є способом медитативності і зв'язку з цілісністю універсуму. Ставлення до внутрішньої несуперечності як до вищої

цінності породило духовний шлях честі. Духовний шлях честі черпає силу духу з внутрішнього джерела кожної людини, а саме – з індивідуальної цілісності.

4. Честь як стан несуперечливості нервових імпульсів мозку є інтегруючим чинником інтелектуальної еволюції людини. Номади – кочові мисливці, мають високу централізацію нервових стимулів, необхідну для високої координації в полюванні і війні, а також високу рекомбінативність мислення, що не сприяє формуванню стійких образів. Осілі етноси, навпаки, мають низький ступінь централізації процесів вищої нервової діяльності й низьку їх рекомбінативність, що породжує здатність до формування і відтворення образів. Абстрактне мислення виникає як результат перетину цих двох якостей вищої нервової діяльності – як здатність до несуперечливого оперування абстрактними образами. Централізація нервових стимулів, властива номадам, і обмежена рекомбінативність, властива осілим племенам, дають підвищену цілісність мозку, його стійкість до хаотизації.

5. Честь є інтегруючим чинником соціального буття людини. Високий ступінь узгодженості членів військового колективу збільшує не лише військову силу загону, але і силу духу військового підрозділу. Таким чином, честь як міра внутрішньої цілісності і каталізатор сили духу є не лише індивідуальним, але й груповим поняттям. Держава є формою взаємодії двох видів спеціалізованих племен – військових, тваринницьких і кочових, яким притаманні риси хижої централізації зграї з одного боку, і з іншого – осілих переважно вегетаріанських племен, які ведуть переважно збиральницький і землеробський спосіб життя та мають переважно стадні риси соціального устрою. Така взаємодія призвела до взаємного підпорядкування двох видів племен, що забезпечило охорону, впорядкування і більшу централізацію осілих племен, а також можливість виникнення культурного процесу.

6. Формально-логічний поділ людських відносин на світ честі і світ нечесті несе в собі внутрішні суперечності. Немає підстав говорити про цілісність і втрату цілісності нейронних процесів або людської сутності як про дискретний стан, мова йде про перехід кількісних змін у якісні. Честь – це внутрішній стан, який лише опосередковано проявляється у зовнішніх формах. Відстеження честі за формальними ознаками знищує саму екзистенціальну природу і суть феномену честі. Вироджуючись у буденному існуванні, уявлення про честь втрачають свої справжні значення і зміст. Образа як формальна ознака переходу до класу нечесті в граничному бутті не спрацьовує цілком і відсилає до внутрішнього світу людини, до її цілісності і внутрішньої узгодженості. Таким чином, честь як сутнісний феномен є проявом метаграничного буття.

7. Між світом честі і світом нечесті існують несиметричні відносини, що мають характер заперечення і взаємного прагнення протилежностей. Граничний світ честі, маючи надлишок сили і енергії, прагне реалізувати їх, спрямовуючи на надання форми і сенсу пасивному і аморфному світові нечесті. Ці відносини мають характер відносин між світом мужності і жіночності. Світ нечесті, будучи пасивним і аморфним, позбавленим сенсу існування і повним страху, чекає, щоб бути впорядкованим і заплідненим світом честі. У

граничному вимірі буття розвивається цілеспрямована людина честі, яка має гіпертрофовані мужні риси і часто наповнена граничною жорстокістю до опонентів. В екзистенціальному просторі метаграничного буття відбувається поєднання мужніх та жіночних рис, у результаті чого можлива людина так званої «океанічної честі».

8. Світ честі створює особливе середовище, яке проводить добір людей за певними якостями. Вгору підіймаються ті, кому притаманні безкорисливість, зневага до життя і внутрішня цілісність, чесність і честь. Спускаються донизу брехливі, нецілісні, жадібні і боягузливі. Саме завдяки такому типу добору середовище, створюване світом честі, підносить на вершину суспільства справжніх лідерів, людей самодостатніх, високоетичних і неприв'язаних, опускаючи до підніжжя суспільства тих, чий страх і жадібність не дозволяють бути далекоглядними.

Розвиток культури честі необхідний для створення внутрішнього духовного і соціального середовища, що культивує кращі риси людини: чесність, гідність, патріотизм, відданість, цілісність. Таким чином, розвиток культури честі є каталізатором сили духу і стійкості в кризових умовах не лише окремої людини, але і цілого соціуму. Тому культура честі здатна вирішувати проблеми корупції, збільшення соціальної єдності, цілісності, суверенності і незалежності України у взаємовідносинах з іншими країнами, зростання поваги до неї на світовій арені.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Войнов А.В. Честь как непротиворечивое состояние мозга / А.В. Войнов // Приволжский научный вестник, 2014. – № 9 (37). – Ижевск: Издательский Центр Научного Просвещения. – С. 70-75.
2. Войнов А. Метаантропологический анализ феномена чести / А. Войнов // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць, 2013. – Вип. 72 (5). – К.: ВІР УАН. – С. 438–443.
3. Войнов А. Связь феномена чести с цельностью и централизованностью мышления / А. Войнов // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць, 2013. – Вип. 73 (6). – К.: ВІР УАН. – С. 190–192.
4. Войнов О. Вплив феномена честі на формування характеру соціальних середовищ / О. Войнов // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць, 2014. – Вип. 88 (9). – К.: ПП «Видавництво «Гілея».– С. 177–182.
5. Войнов О.В. Честь як феномен формуючий соціум і державність / О.В. Войнов // Мультиверсум. Філософський альманах; [Гол. ред. В.В. Лях], 2014. – Вип.1 (129). – К.: Український Центр духовної культури. – С.170-181.
6. Войнов О.В. Честь як феномен людського буття / О.В. Войнов // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18-19 квіт. 2012 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є.Конверський [та ін.]. – Ч. 3. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012.– С. 64-66.

7. Войнов А. Логика вселенной / А. Войнов // Людина. Історія. Розум: за матеріалами філософських читань пам'яті І.В. Бойченка // Зб. наук. праць. Філософські діалоги'2011. – К.: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди, 2011. – С. 382-390.

АНОТАЦІЇ

Войнов О. В. Честь як феномен людського буття. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2015.

Дисертація присвячена аналізу феномена честі в контексті його впливу на природу людини. Честь розглянуто як форму екзистенціальної трансформації людської сутності. Для вирішення протиріч в трактуваннях феномена честі застосована методологія метаантропології, як теорії буденного, граничного і метаграничного буття людини. Досліджено екзистенціальні трансформації людини в умовах переходу від буденного до граничного і метаграничного буття, на основі чого виділено хаотичний, поляризований і централізований стани людини.

Обґрунтовується положення, що честь являє собою екзистенціальний стан гармонізації та інтеграції сутності особистості, що є каталізатором сили духу та трансцендентального єднання з порядком універсуму, але має докорінні відмінності у сприйнятті її у буденному, граничному та метаграничному вимірах людського буття, що веде до різних проявів честі у цих вимірах, та уявлень про неї.

Ключові слова: честь, цілісність, екзистенція, сила духу, узгодженість, суспільство, метаантропологія.

Войнов А.В. Честь как феномен человеческого бытия. – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2015.

Диссертация посвящена анализу феномена чести в контексте его влияния на природу человека. Честь рассмотрена как форма экзистенциальной трансформации человеческой сущности. Для решения противоречий в трактовках феномена чести применена методология метаантропологии, как теории обыденного, предельного и запредельного бытия человека. Исследованы экзистенциальные трансформации субъекта чести в условиях перехода от обыденного к предельному и запредельному бытию, на основе чего выделены хаотическое, поляризованное и централизованное состояние человека.

Обосновывается вывод о том, что честь является особым состоянием внутренней целостности, фактором, увеличивающим силу духа и обуславливающим внутреннюю согласованность всех элементов и функций

телесности, психики и экзистенции человека. Честь связана с природой человека и природой Абсолюта, является способом медитативности и связи с целостностью универсума. Отношение к внутренней непротиворечивости как к высшей ценности породило духовный путь чести. Духовный путь чести черпает силу духа из внутреннего источника каждого человека, а именно – из индивидуальной целостности. Таким образом, честь представляет собой экзистенциальное состояние централизации и интеграции сущности личности. При этом честь имеет коренные отличия в обыденном, предельном и запредельном измерениях человеческого бытия.

Отмечается, что между миром чести и миром не-чести существуют несимметричные отношения, имеющие характер отрицания и взаимного притяжения противоположностей. Человек чести предельного бытия, имея избыток силы и энергии, стремится реализовать их, направляя на придание формы и смысла пассивному и аморфному миру не-чести. Эти отношения имеют характер взаимодействия между миром мужественности и женственности. Мир не-чести, будучи пассивным и аморфным, лишенным смысла существования и полным страха, ждет, чтобы быть упорядоченным и оплодотворенным миром чести. В предельном измерении бытия развивается целеустремленный человек чести, который имеет гипертрофированные мужские черты и часто наполнен предельной жестокостью к оппонентам. В экзистенциальном пространстве запредельного бытия происходит сочетание мужественных и женственных черт, в результате чего возможен человек так называемой «океанической чести».

Доказано, что культура чести проходит эволюционные трансформации, формируясь от самых ранних и первоначальных ее стадий в примитивных культурах. Культура чести переходит к совершенным формам в наиболее развитых культурах, превращаясь в разновидность духовного пути. В духовном пути чести ценность силы духа и целостности стоит выше ценности жизни.

Акцентируется внимание на том, что мир чести создает особую среду, которая проводит отбор людей по определенным качествам. Вверх поднимаются те, кому присущи бескорыстие, презрение к смерти и внутренняя целостность, честность и честь. Вниз опускаются лживые, нецелостные, алчные и трусливые. Именно благодаря такому типу отбора среда, создаваемая миром чести, поднимает вверх общества настоящих лидеров, людей самодостаточных, высокоэтичных и непривязанных, опуская к подножию общества тех, чей страх и алчность не позволяют быть дальновидными.

Установлено, что вместе с военной культурой, военно-кочевые племена приносили в оседлые зоны понятие чести, военную иерархию и централизацию свойственную государственным структурам. Позднее возникает культура аристократизма, а вместе с ней и развитая культура чести, этики и законности в оседлых зонах. Именно честь как интегрирующий элемент является причиной резистентности государства в противостоянии с другими государствами и устойчивости государственной системы перед разложением ее коррупцией.

Ключевые слова: честь, целостность, экзистенция, сила духа, согласованность, общество, метаантропология.

Voynov O.V. Honor as a phenomenon of human being. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the candidat of philosophical sciences degree in specialty 09.00.04. – philosophical anthropology, philosophy of culture. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

Dissertation is devoted to analysis of the phenomenon of honor in the context of its impact on human nature. The honor is considered as a form of existential transformation of human nature. To resolve the contradictions in the interpretation of the phenomenon of honor applied methodology metaantropology as a theory of ordinary, ultimate and transcendental dimensions of human existence. Were studied existential transformation of man into the transition from the ordinary to the ultimate and transcendental existence. On this basis, were allocated a chaotic, polarized and centralized state of human nature.

Substantiates a conclusion that the honor is an existential state centralization and integration of the person essence. This centralization is the catalyst fortitude and transcendental unity with the order of the universe. At the same time the honor has fundamental differences in the perception it in the ordinary, ultimate and transcendental dimensions of human existence.

Key words: honor, integrity, existence, power of the spirit, consistency, society, meta-anthropology.

Підписано до друку 02.09.2015 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 прим. Зам. № 428

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.